

**UNIVERSITAT
JAUME·I**

**TREBALL FINAL DE GRAU EN MESTRE O MESTRA
D'EDUCACIÓ PRIMÀRIA**

**METODOLOGIA DE LA PRÀCTICA INSTRUMENTAL
EN L'EDUCACIÓ PRIMÀRIA:
UN CAS PRÀCTIC AL CEIP TOMBATOSSALS**

Nom de l'alumne: Vicente Juan Peiró
Borja Sancho Sancho

Nom del tutor/a de TFG: Antonio Ripollés Mansilla

Àrea de Coneixement: Música

Curs acadèmic 2015/2016

ÍNDEX

1. JUSTIFICACIÓ I MARC TEÒRIC	5
2. ASPECTES CONTEXTUALS DEL CENTRE I RECURSOS DE L'AULA	8
2.1. CEIP TOMBATOSSALS	8
2.2. L' AULA DE MÚSICA	8
3. METODOLOGIA	9
3.1 COORDINACIÓ DEL DEPARTAMENT DE MÚSICA	9
3.2 CARACTERÍSTIQUES PRINCIPALS	9
3.3. EL GUIÓ A SEGUIR	10
3.3.1. ELECCIÓ DE CANÇÓ	10
3.3.2. ELABORACIÓ DE PARTITURES	10
3.3.3. TREBALL DE L'ESTRUCTURA	12
3.3.4. DISTRIBUCIÓ D'INSTRUMENTS I/O CANTANTS	12
3.3.5. ASSAJOS DE LA CANÇÓ	13
3.3.6. MUNTATGE FINAL DEL PROJECTE	15
4. NOVES TECNOLOGIES	16
5. ATENCIÓ A LA DIVERSITAT	17
6. APLICACIÓ PRÀCTICA DE LA METODOLOGIA	18
6.1. ELABORACIÓ DE PARTITURES	18
6.2. DISTRIBUCIÓ D'INSTRUMENTS I CANTANTS	19
6.3. ASSAJOS "EL TREN HURACÁN"	19
6.4. RESULTAT FINAL	20
7. VALORACIÓ DE L'APLICACIÓ PRÀCTICA	21
8. CONCLUSIONS GENERALS DE LA METODOLOGIA	23
9. BIBLIOGRAFIA	25
10. ANNEXOS	26

AGRAÏMENTS

Al nostre mestre, Cristian Lara Burriel, per ser l'artífex de tota aquesta aventura i ser el principal culpable en fer-nos entendre la importància i necessitat de la pràctica instrumental a les escoles. L'orgull ens desborda a l'hora d'oferir al món la teua forma de treballar i d'apreciar la música.

A tot el claustre de mestres del CEIP Tombatossals, per ser un suport actiu en la realització d'aquest projecte, i per tanta ajuda prestada de manera desinteressada.

A l'alumnat de sisè del CEIP Tombatossals, vertaders protagonistes d'aquesta història. Per la seua constància, esforç i dedicació.

Resum

Una correcta formació musical està completament relacionada amb l'execució d'una pràctica instrumental. Aquesta engloba una gran varietat de conceptes i coneixements musicals, i és necessària la seua presència a les escoles d'Educació Primària. L'adquisició teòrica de qualsevol concepte ha d'anar lligada a una aplicació pràctica per a interioritzar aquest amb major grau d'enteniment. La interpretació musical per mitjà d'instruments fa que l'alumnat siga protagonista del seu propi aprenentatge. A més a més, si es parteix dels interessos dels alumnes, la motivació i la iniciativa per aprendre està totalment garantida. Els aspectes lúdics i dinàmics han d'estar presents en tot moment en el desenvolupament de les sessions a una aula de música. A continuació, exposem una innovadora forma d'adoptar la música a les escoles. Una metodologia que utilitza la pràctica instrumental com a eix vertebrador en l'aprenentatge de l'alumnat. Per comprovar els possibles resultats d'aquest mètode de treball apliquem aquest a un cas real en una aula d'Educació Primària.

Paraules claus

Metodologia, pràctica instrumental, participació, motivació, integració.

1. JUSTIFICACIÓ I MARC TEÒRIC

Aquest any hem elegit un camí diferent atenent al grau de mestre/a d'Educació Primària. Hem decidit cursar la menció en música que ofereix la Universitat Jaume I. Açò ha derivat en què hem exercit el període de pràctiques dins d'una aula de música, concretament al CEIP Tombatossals de Castelló de la Plana.

Durant aquesta estància al col·legi, el nostre tutor ens ha fet conèixer una metodologia participativa, motivadora, integradora, dinàmica i lúdica que contempla la pràctica instrumental com a eix principal. És per aquest motiu, que ens sorgeix la necessitat d'escriure en paper aquest mètode d'ensenyança. D'aquesta manera, oferim a la resta de la comunitat educativa el guió necessari per a exercir aquesta metodologia a l'aula de música. Dotem a la pràctica instrumental de la importància que es mereix dins del procés d'ensenyança-aprenentatge de la música a les escoles d'Educació Primària. Aquesta engloba infinitat de coneixements i competències musicals que fan que les sessions s'allunyen de la monotonia i de l'aprenentatge tradicional, a més a més de recollir tots els objectius d'etapa i els continguts del currículum relacionats en l'àrea de música.

En aquest treball, aplicat al nostre període de pràctiques a l'escola, anem a plasmar com es porta a terme aquest mètode dins de l'aula de música. Exposarem els resultats que hem obtingut i les diferents conclusions a les que hem arribat.

La pràctica instrumental està relacionada amb les idees de diferents autors que han sigut referents en la didàctica musical.

La metodologia que exposem en aquest treball es deriva principalment dels *'pensaments de diversos pedagogs musicals com Martenot, Kodaly, Orff i Wuytack, que reconeixen l'extraordinari valor educatiu de la utilització i aprenentatge dels instruments de percussió assequibles i adequats als nens perquè aquests s'expressin amb ells d'una manera lliure i creadora. Dins de l'educació escolar el maneig d'algun instrument cobreix una sèrie de finalitats, que es podrien enumerar així:*

- *Contribueix a consolidar les relacions de coordinació psicomotores.*
- *Porta a l'executant a una participació dinàmica, personal i activa.*
- *Educa i desenvolupa el sentit rítmic.*
- *Cultiva la sensibilitat musical.*

- *Permet improvisar acompanyaments de cançons, jocs, ritmes.*
- *Desenvolupa el sentit auditiu a través del coneixement del timbre i les seves combinacions sonores.*
- *Afavoreix el desenvolupament personal en el camp afectiu social.”*(Ripollés, Peñalver, Cabedo, & Ortells, 2012)

L'autor alemany Carl Orff parteix dels interessos naturals dels xiquets: cantar i tocar instruments. D'aquesta manera l'alumnat desenvolupa les seues capacitats. El ritme, la melodia, l'harmonia i el timbre són els aspectes bàsics en la interpretació d'una obra musical. A més a més, s'incideix en tots els aspectes del comportament musical: la interpretació, la creació, l'anàlisi i l'escolta. Per tant, la pràctica amb instruments serà l'eix vertebrador per a l'adquisició d'aquests coneixements. Postula la importància de treballar la didàctica musical col·lectivament. És ací on entra a formar part l'orquestra escolar, on l'alumnat és el vertader protagonista. Les classes ordinàries passen a ser totalment pràctiques, on els xiquets aprenen creant.

Una de les conseqüències que provoca aquesta metodologia, és el plaer que sent l'alumnat a l'hora de fer música mitjançant la utilització dels instruments. A la nostra aula de música trobem gran quantitat d'instrumental Orff. Per una banda, tenim instruments de percussió indeterminada, com plats i tambors. Aquests els englobem dins de la bateria. Per altra banda, comptem amb instruments de percussió determinada, com xilòfons, metal·lòfons i lires, que fan una funció més ampliada dels carillons. Tots aquests proporcionen un timbre adequat de cara al resultat que es vol obtenir. L'instrumental Orff també permet adaptar-se al nivell de cada alumne, ja que a l'aula podem trobar xiquets amb diverses dificultats. La facilitat de tocar aquests instruments fa que l'orquestra escolar tinga uns resultats rellevants i a la vegada provoquen una gran motivació.

L'autor alemany dissenya aquest mètode per a tot l'alumnat, fomentant la part artística de cadascú. S'ha de tindre en compte que es treballa col·lectivament, és a dir, tots som iguals. Cadascú tenim unes qualitats diferents, i a l'hora de posar-les en comú permetran que el grup siga més divers, per tant, tindrà una riquesa musical més completa.

Un dels aspectes més importants en la didàctica de la música és el cant. L'hongarès Zoltán Kodály situa aquest art com a eix principal del seu mètode. *'El principi d'activitat en la seua metodologia és una peça fonamental, ja que per a ell la participació és el millor camí per a conèixer vertaderament la música, apreciar-la i gaudir amb ella'*. (Pascual Mejía, 2002).

La veu és la protagonista primordial. D'aquesta manera, es busca desenvolupar l'oïda mitjançant el cant. Per a nosaltres, és de gran importància treballar la veu en la nostra metodologia. Generalment, aquesta sempre farà la funció de la melodia. Aplicarem, doncs, un treball concret sobre la veu, intentant desenvolupar-la per tal d'obtenir uns resultats adequats.

És molt important que l'alumnat escolte la peça que ha d'interpretar abans de començar a tocar-la. D'aquesta manera, els xiquets i xiquetes ja tenen una idea prèvia d'allò que es va a desenvolupar amb la pràctica instrumental. L'autor japonès Shinichi Suzuki recalca aquesta idea al seu mètode. A més a més, també defèn que els alumnes toquen les cançons que els agrade i els motive. Aquest punt, és un dels aspectes claus de la metodologia que proposem, contribuint al bon clima de l'aula i fomentant les ganes per aprendre música. Altra idea que recalca aquest musicòleg és l'aprenentatge memòric. La repetició periòdica de fragments musicals fa que els alumnes milloren la seua expressivitat. També, l'estudi col·lectiu fa que aprenguen més adequadament, ja que estan rodejats d'un entorn de qualitat. Hem d'anar en compte en no caure en la monotonia, ja que treballem en xiquets i és de gran rellevància mantenir la motivació. *"Qual-sevol nen a qui s'entreni correctament pot desenvolupar una habilitat musical, d'igual manera que tots els nens desenvolupen la capacitat de parlar la seva llengua materna. El potencial del nen és il·limitat"* (Shinichi Suzuki, 1958). Per altra banda, l'autor creu en la importància de la figura del mestre. Aquest ha de comportar-se com un model a seguir. En tot moment ha de donar suport i ànims al seu alumnat i no ha de retreure allò que no són capaços de fer.

La metodologia que anem a desglossar a continuació es basa principalment amb els pensaments d'aquests tres autors. Per tant, hem de tindre en compte aquest recull d'idees per a la fonamentació del nostre treball. Però, la pràctica instrumental abasta una infinitat de reflexions i coneixements de molts més intel·lectuals dels que hem nomenat, com per exemple Martenot, Willems, Montessori, Dalcroze, etc. Així doncs, és necessari entendre i tindre en compte les idees dels grans autors musicals, ja que són la base d'aprenentatge de la didàctica musical.

2. ASPECTES CONTEXTUALS DEL CENTRE I RECURSOS DE L'AULA

2.1 CEIP Tombatossals

Aquest curs hem desenvolupat l'estada de pràctiques dins d'una aula de música, ja que hem elegit cursar la menció que ofereix la Universitat Jaume I atenent al grau de mestre/a en Educació Primària. El CEIP Tombatossals és el centre on hem cursat aquest període. Aquest col·legi es troba a la ciutat de Castelló de la Plana, situat a un barri perifèric d'habitatges familiars. S'imparteixen les etapes educatives d'Infantil i Primària, i tots els cursos compten amb dues línies, excepte 5è i 6è (polsa [ací](#) per veure imatges de l'edifici).

El centre compta amb 400 alumnes aproximadament. Les relacions entre aquests són bones i adequades. No és un col·legi conflictiu, ja que no existeixen grans diferències culturals i socials entre l'alumnat. Les famílies són de classe mitja-alta. La gran majoria tenen estudis i es preocupen pel rendiment escolar del seu fill o filla. Atenent als mestres, el col·legi compta amb una plantilla jove. L'ambient entre aquests és molt amigable i fa que la convivència siga molt favorable per a mantenir un bon clima de treball.

2.2 L'aula de música

L'aula de música del CEIP Tombatossals està distribuïda en dues zones. En una d'elles estan situades les cadires, una pissarra de pentagrama musical i el projector, i a l'altra es troben els instruments musicals. Compta amb un nombre elevat d'instruments: 4 teclats o sintetitzadors, 1 piano, 1 bateria elèctrica, 1 caixó flamenc, 6 lires, 8 xilòfons i 7 metal·lòfons. L'aula també disposa d'instruments de xicoteta percussió com maraques, triangles, panderetes i claus. Està totalment equipada per a realitzar la pràctica instrumental de la millor manera.

Atenent a les noves tecnologies, l'aula està composta per una taula de so, 4 micròfons, 2 micròfons de gravació, 2 altaveus, 2 amplificadors i 1 monitor. També compta amb dues tauletes i connexió WIFI a Internet (polsa [ací](#) per veure els recursos de l'aula).

3. METODOLOGIA

3.1 Coordinació del departament de música

Les hores lectives de música al CEIP Tombatossals estan impartides per 2 mestres. Un treballa amb els alumnes de 1r i 2n de Primària, i l'altre des de 3r fins a 6è. Els primers dies del curs, es coordinen per a organitzar, temporalitzar i seqüenciar els continguts durant tota l'etapa educativa. Ambdós acorden seguir la metodologia basada en la instrumentació. Per tant, tota l'escola està immersa dins d'aquest projecte de treball. Durant tota l'etapa de Primària, els alumnes i els especialistes de música treballen amb aquest mètode.

3.2 Característiques principals de la metodologia

El mètode d'ensenyança que s'imparteix al CEIP Tombatossals, basat amb la pràctica instrumental, compta amb nombroses característiques. En primer lloc, és **participatiu i actiu**. L'alumnat és el vertader protagonista i és el principal agent actiu del mètode de treball. La **motivació** és una de les peces fonamentals. En tot moment es manté la iniciativa dels alumnes i l'entusiasme per aprendre. Açò s'aconsegueix tenint en compte els interessos i les opinions de cada xiquet i adaptant el treball a les seues necessitats i limitacions. La pràctica instrumental és un element facilitador de motivació, ja que proporciona a l'alumnat factors lúdics i dinàmics, essencials per a contribuir en el disseny d'unes sessions molt més pràctiques i resolutives. Per altra banda, treballar i programar mitjançant aquesta metodologia dóna la possibilitat de ser més **flexibles** i adaptar els continguts als diferents factors que hi poden aparèixer.

Com a escola inclusiva en la que ens trobem, la **integració** és un aspecte clau en el desenvolupament del procés d'ensenyança – aprenentatge. Aquest projecte de treball s'adapta a les característiques de l'alumnat divers del CEIP Tombatossals. La totalitat d'aquest rep el mateix tracte en tots els nivells de l'àmbit educatiu. Tots els alumnes són iguals, i no hi ha cap diferència. Els resultats es veuen reflectits amb un bon ambient a l'aula i amb la millora de la convivència al centre.

3.3 El guió a seguir

La metodologia que s'implanta a l'aula de música del CEIP Tombatossals és flexible i oberta a modificacions. Existeixen alguns factors que, generalment, poden afectar el mètode de treball com és el cas de les peces a interpretar, l'edat dels xiquets, els seus coneixements previs, el nivell de la classe, els instruments de l'aula i els recursos dels que disposa. Aquests xicotets canvis, normalment, no han d'alterar a gran escala el desenvolupament general de la metodologia i sempre s'intenta seguir les pautes que a continuació es desglossen.

3.3.1 Elecció de cançó

L'objectiu principal d'aquest mètode de treball és que l'alumnat interprete, mitjançant la pràctica instrumental, una peça musical. Els alumnes són els encarregats d'escollir-la. Cadascú d'ells exposa una cançó i una vegada tots han esmentat la seua, es procedeix a una votació. L'alumnat pot votar les vegades que vullga i les cançons que desitge. D'aquesta manera, aprenen amb la motivació d'interpretar la música que els agrada. S'aconsegueix que l'alumne siga protagonista i un agent actiu a l'aula. El xiquet ha de ser conscient de la importància de la seua opinió. Normalment, la tria de la cançó es desenvolupa en una sessió.

Amb l'ajuda d'un reproductor web, com pot ser *Youtube*, es reproduïxen les peces que van esmentant (intentant reproduir la versió de "amb lletra" per a què puguin cantar-la). Aquesta primera tasca és molt beneficiosa per a millorar l'audició i l'oïda crítica dels alumnes. En cada cançó sonen instruments, ritmes, melodies i harmonies diferents. La feina del mestre és fer entendre a l'alumnat de la complexitat d'aquestes característiques en cadascuna de les peces musicals. Altre aspecte important és treballar a l'aula els diferents estils de música que existeixen. A cada alumne li agrada un estil, i això s'ha d'aprofitar per explicar les característiques de cadascun d'ells basant-se en les cançons que exposen (polsa [ací](#) per veure fotografies).

3.3.2 Elaboració de les partitures

Una vegada s'ha elegit la cançó que va a interpretar-se, el mestre ha de treballar sobre aquesta. En primer lloc, és imprescindible escoltar-la les vegades necessàries i distingir els instruments que sonen, el ritme, l'harmonia i la melodia. També s'ha de tindre molt clar quina és l'estructura de la peça musical. Amb l'ajuda d'un reproductor web, per exemple *Youtube*, el mestre aclareix tots aquests aspectes. A continuació pot començar a escriure la partitura o guió amb l'ajuda d'un programa d'edició musical, com el *Sibelius* o *MuseScore*.

En aquest cas, la partitura sempre està adaptada als recursos que disposa l'aula del CEIP Tombatossals. Atenent als instruments, aquests realitzen normalment els mateixos ritmes interpretatius que serviran per al treball de la peça, és clar que poden haver-hi cançons que facen canviar aquest model orientatiu.

- **Bateria:** adaptar el ritme al nivell del curs.
- **Teclats:** Els podem utilitzar per a interpretar qualsevol instrument, ja que pot canviar-se el so. Un d'ells normalment fa funció de baix elèctric. Els tres restants depenen de la cançó, però normalment poden interpretar la mateixa harmonia i ritme que els metal·lòfons. El mestre pot tocar un d'ells si la peça contempla un ritme a contratemps o una melodia o harmonia complexa.
- **Metal·lòfons:** realitzen l'harmonia. Normalment interpreten negres, i/o blanques i/o redones.
- **Xilòfons:** interpreten la mateixa harmonia que els metal·lòfons, però duplicant el ritme, és a dir, fent corxeres i/o negres si els metal·lòfons realitzen negres i/o blanques.
- **Lires:** interpreten la melodia si no és cantada.

No és necessari repartir sempre les partitures a l'alumnat, ja que de vegades no és obligatori degut a la simplicitat de la cançó. Mitjançant la memorització i la repetició, és ací on entra a formar part el mètode de l'autor japonès Suzuki, l'alumnat pot interioritzar la partitura sense necessitat de veure-la en paper. Les partitures serveixen de guió per al mestre, ja que molts alumnes no saben llegir-les en edats tan menudes. Ara bé, es poden dissenyar partitures més senzilles musicalment parlant, on se'ls especifique l'harmonia que han d'interpretar, el ritme que han de fer i l'estructura de la peça (polsa [ací](#) per veure aquest tipus de partitures).

Generalment, la primera tasca a l'hora de realitzar la partitura és buscar els acords de la cançó (en Internet es poden trobar fàcilment). L'harmonia ha d'estar adaptada a la tonalitat i limitacions dels instruments Orff de que disposa l'aula. En el nostre cas, com que únicament es disposa del Fa# i el La# (als xilòfons i metal·lòfons), les tonalitats caldrà que siguin properes a aquestes alteracions, com per exemple DoM, Lam, SolM, Mim, FaM i Rem. Una vegada està estipulada l'harmonia de la peça, la composició de la melodia resulta més senzilla. Aquesta feina pot arribar a ser una mica costosa, depèn de les facultats i habilitats de cada mestre i dels recursos de l'aula.

3.3.3 Treball de l'estructura

Després d'haver escollit la peça que va a interpretar-se, en la següent sessió l'alumnat se'n va a les cadires de l'aula mentre es reproduïx la cançó corresponent. D'aquesta manera es refresca la memòria i s'inicia el treball amb una mica d'entusiasme. Per una banda, és molt important escoltar-la les vegades necessàries per tal de conèixer l'estructura. Al mateix temps que s'escolta, el mestre escriu a la pissarra les diferents parts en que es divideix. Aquestes moltes vegades es repeteixen i els alumnes han de ser conscients del nombre de vegades que ho fan. A continuació, quan s'aferma l'estructura, és un bon moment per a percebre els diferents instruments que apareixen (polsa [ací](#) per veure imatges del treball de l'estructura).

Per altra banda, els alumnes han de tindre clar en quin moment o en quines parts toquen uns instruments o altres. A més a més, s'escolta el ritme i es distingeixen els diferents instruments de percussió. Aquest procediment podrà repetir-se les vegades necessàries durant el transcurs del projecte per tal que l'alumnat interioritze correctament l'estructura de la peça i tot el que l'envolta.

3.3.4 Distribució d'instruments i/o cantants

Una vegada s'ha treballat l'estructura de la cançó és moment de fer l'elecció d'instruments i, sempre que ells ho desitgen, dels cantants.

La totalitat de les instrumentacions presenten unes característiques diferents en quant a tipologia sonora. És a dir, cada peça conté diferents sons que han de ser simulats amb els sintetitzadors o teclats. Acordats els timbres de cadascun d'aquests instruments, es procedeix al repartiment de veus entre els alumnes. També es poden assignar els instruments de percussió, explicant el ritme de la bateria i els instruments de làmines. Depenent de la cançó es realitzen xicotetes proves basades en l'exemple pràctic anterior del mestre, on cadascun dels alumnes pot provar a manipular l'instrument corresponent i el seu ritme. La principal premissa en aquest apartat és intentar que l'alumnat experimente tots els instruments que hi ha a l'aula al llarg del curs.

Els alumnes són conscients del grau de dificultat de la melodia. Per tant, tenint en compte la seua complexitat, triaran si volen interpretar-la mitjançant les lires o la volen cantar. L'elecció de cantants també es realitza mitjançant unes proves pràctiques. Amb l'ajuda del mestre i un piano, els alumnes canten per parelles. És en aquest moment quan s'ha d'avaluar la capacitat vocal de cada alumne per a interpretar la cançó elegida.

El procés de selecció de les veus i els instruments ha d'estar sempre justificat. El mestre ha de tindre cura amb les paraules emprades a l'hora de raonar les decisions. Tots els alumnes tenen el dret de provar a tocar. La funció del mestre consisteix en que l'alumne es senta orgullós, independentment de les habilitats que haja demostrat. És molt important mantenir la motivació i la iniciativa en l'alumnat. Algunes vegades, el fet de trobar alumnes amb coneixements musicals enriqueix el col·lectiu, podent apropar, encara més, la instrumentació a la versió original (polsa [ací](#) per veure imatges de l'elecció d'instruments i cantants).

La distribució d'instruments i cantants ha d'estar correctament organitzada abans de començar a assajar la cançó. Cada alumne ha de tindre clar el seu rol i ser conscient del paper que realitza el seu instrument. Afecten molts factors a l'hora d'iniciar la preparació de la peça. Aquesta metodologia segueix unes línies generals, però moltes vegades poden aparèixer diferents elements o circumstàncies que afecten lleugerament el desenvolupament del projecte, així i tot, sempre s'intenten seguir les mateixes pautes.

3.3.5 Assajos de la cançó

En primer lloc, el ritme d'aprenentatge es vorà afectat per la cançó elegida, ja que no totes les peces s'assagen de la mateixa forma. Les estructures d'aquestes són diferents i els instruments que apareixen no són sempre els mateixos. Per altra banda, s'ha de tindre clar en quin curs es treballa, ja que en cadascun d'aquests existeix un nivell diferent i els coneixements musicals dels alumnes varien. També s'han de contemplar les capacitats musicals dels cursos, ja que poden haver-hi més habilitats o destreses en uns que en altres.

Deponent del curs, amb els xilòfons o metal·lòfons, els alumnes toquen amb una baqueta o amb tres. Fins a 3r de Primària, sols toquen amb una, és a dir, sols realitzen una nota del acord (I, III o V). Aquestes tres notes es divideixen en tres grups, on cada alumne deponent del grup al que pertany interpretarà una d'elles. A partir de 4t de Primària es pot començar a tocar amb la tècnica de les tres baquetes. En un primer moment, aquest procés pot arribar a ser una mica dificultós, ja que els alumnes no han treballat mai d'aquesta manera i han d'aprendre com agafar d'una forma adequada les baquetes. Amb la mà esquerra n'agafen una, que serà la tònica de l'acord, i amb la dreta, en forma de pinça, agafen les altres dues, que seran la III i la V. Han de tindre clar la separació que ha d'haver entre les làmines i el moviment de les baquetes i els braços a l'hora de realitzar un acord. Aquest procediment es realitza del mateix mode amb els teclats, però òbviament en lloc de amb baquetes amb els dits.

Com ja s'ha estipulat abans, el mode d'assaig de la peça elegida varia segons l'estructura i els instruments. Normalment, s'ha d'intentar que l'alumnat iniciï aquest treball per la part on toquen i participen tots. Aquesta part sol ser la tornada. D'aquesta manera es manté a l'alumnat actiu i protagonista en les primeres sessions. Seguidament, s'assaja cada part, per exemple A,B,C,D, etc. Una vegada visualitzada la partitura editada pel mestre, l'harmonia i la melodia (si és interpretada) s'aprenen nota per nota / acord per acord i compàs per compàs. Es van afegint notes / acords o compassos, a la mateixa vegada que van memoritzant-se. Quan ja es consolida tota la part treballada, és molt important afermar els enllaços entre aquestes, sobretot les entrades de cada instrument i els diferents matisos interpretatius. Depenent de com es desenvolupen les sessions es poden treballar interpretativament les parts de la cançó de diferent manera: amb assaig parcial d'instruments, diferents instruments a la vegada o tots junts. D'aquesta manera, els alumnes poden interioritzar més fàcilment el paper que interpreten dins de la cançó. Una vegada s'ha consolidat aquest treball poden anar afegint-se diferents instruments durant l'assaig.

En moltes de les peces seleccionades la melodia és cantada. Per tant, s'ha de treballar la veu. Mentre els instruments aprenen els primers compassos de la peça, els cantants estudien la lletra. Per a aquesta tasca es pot utilitzar una tauleta o bé, si no es disposa d'aquesta, se'ls pot oferir la lletra impresa en paper. Quan existeix una xicoteta base harmònica de la cançó van introduint-se les veus. És de gran rellevància parar atenció a la pràctica vocal de l'alumnat, ja que representa la base melòdica de la cançó. Si és necessari es poden emprar sessions per a treballar-la.

Durant l'assaig de la veu, la resta d'instruments poden anar practicant amb les baquetes girades o amb els dits (polsa [ací](#) per veure imatges d'aquest procediment). Els teclats i la bateria elèctrica poden baixar el volum, d'aquesta manera no molestaran a la resta de companys ni al mestre amb el desenvolupament de la sessió. L'aprenentatge cooperatiu és una peça clau dins d'aquesta metodologia. Els alumnes s'ajuden entre ells i arriben a ser un suport principal dins del procés musical. Al mateix temps es fomenta i s'aferma la integració entre l'alumnat amb problemes o dificultats d'aprenentatge.

S'ha de ser conscient de la dificultat en explicar com treballar una cançó amb aquest mètode. El projecte pot veure's afectat segons diferents factors que condicionen l'aplicació metodològica. Els recursos de l'aula, la peça que s'ha elegit, el curs al que va dirigida i el nivell musical de l'alumnat afectaran directament als assajos d'interpretació instrumental.

3.3.6 Muntatge final del projecte

Una vegada la cançó està totalment practicada i interioritzada es grava amb àudio i imatge. Mitjançant micròfons de gravació, o algun dispositiu mòbil com una gravadora, es grava l'àudio, i amb una càmera de vídeo s'obté la imatge dels alumnes interpretant la peça en viu a l'aula. Aquesta tasca pot elaborar-se conjuntament, és a dir, interpretant tots la cançó de manera conjunta, o bé, es poden gravar parts, instruments o veus per separat. L'alumnat ha de tindre autorització dels seus pares i mares a ser gravats i exposats en Internet. Al CEIP Tombatossals tots els alumnes disposen d'aquesta autorització.

L'*Audacity* és un programa d'edició d'àudio que es pot utilitzar per a gravar-ho. Seguidament, amb un programa d'edició de vídeo com *MovieMaker*, es realitza el muntatge del resultat final. S'uneix l'àudio nítid amb la imatge per tal d'obtenir un resultat més adequat visual i acústicament.

El resultat final serveix com a instrument avaluador per al mestre. A més a més, l'alumnat pot exercir una autoavaluació grupal observant aquest treball i fixant-se en les possibles errades i aspectes que han sorgit correctament. D'aquesta manera es desenvolupa en l'alumnat la capacitat crítica i reflexiva atenent al seu treball. Per tal d'oferir a la comunitat educativa la feina realitzada a l'aula de música, el centre pot crear un canal de *Youtube* on s'adjunten els vídeos dels resultats finals de cada curs del col·legi. Polsa [ací](#) per veure el canal de *Youtube* del CEIP Tombatossals.

4. NOVES TECNOLOGIES

A l'aula de música del CEIP Tombatossals s'utilitzen amb molta freqüència les noves tecnologies i són claus per a poder impartir la metodologia que es realitza. En primer lloc es compta amb un **projector** que s'utilitza amb la connexió de dues **tauletes** o d'un **portàtil**. Aquest és molt útil i serveix per a reproduir totes les peces que els alumnes formulen, per a plasmar les lletres de les cançons, per a exposar la partitura o per a qualsevol altra visualització que siga necessària. Es disposa de **connexió WIFI**.

Atenent als instruments, l'aula està dotada de 4 **sintetitzadors o teclats** que fan funció de diferents sons segons la cançó que s'interprete. A banda de canviar el so, es poden posar diversos ritmes, baixar o pujar el volum, canviar la tonalitat, aplicar efectes, etc. També es posseeix una **bateria elèctrica**. Pot fer funció de diferents sons i es pot jugar amb el seu volum. Per altra banda, es compta amb 4 **micròfons** i 2 **micròfons de gravació**. Atenent a l'acústica, es disposa d'una **taula de so** on es connecten els sintetitzadors, la bateria elèctrica i els micròfons. Aquesta ens ajuda a modular les diferents veus de la manera que el mestre desitja. També es disposa de 2 **amplificadors** i un **monitor** (polsa [ací](#) per veure imatges d'aquests recursos).

Una de les webs més emprades en el desenvolupament de la metodologia és **Youtube** que permet visionar els videoclips de les cançons, a més d'observar les lletres de les diferents peces i cantar-les al mateix temps. És totalment gratuïta i no és necessari descarregar cap arxiu. Amb un canal en aquesta web es poden penjar els treballs realitzats a l'aula de música. Per a l'elaboració i creació de partitures pot utilitzar-se el **Sibelius** o qualsevol programa de notació musical. Aquest ens ofereix infinitat de recursos per a crear, editar i adaptar la partitura de la cançó que anem a treballar a l'aula.

L'Audacity permet gravar el so i facilita que es puguin diferenciar les qualitats d'aquest, a més d'oferir una gran quantitat de recursos per a editar allò gravat. Es pot amplificar i disminuir el so, canviar el temps i la velocitat, canviar el to, equalitzar, silenciar pistes, afegir efectes, ajuntar dues gravacions, etc. Per altra banda, per a gravar la imatge es necessita una càmera de vídeo o algun **dispositiu de gravació d'imatge**. Per últim, per a realitzar el muntatge definitiu del vídeo final, es pot utilitzar un programa d'edició de vídeo, com pot ser el **Movie Maker**. D'aquesta manera s'obté un resultat de millor qualitat, nitidesa i claredat.

5. ATENCIÓ A LA DIVERSITAT

El CEIP Tombatossals compta amb dues aules **CIL** a les que acudeixen un total de 14 alumnes de tipus A i B. Pertanyen a un o altre tipus depenent del nombre d'hores que transcorren a la seua aula d'adscripció. El centre també disposa dels habituals serveis de Pedagogia Terapèutica i Audició i Llenguatge.

Independentment del seu grau de dificultat, a les hores lectives de música acudeixen tots els alumnes del col·legi. Aquests estan completament integrats i són un més. Amb el desenvolupament d'ensenyança – aprenentatge no es discrimina a ningú per tindre algun problema o dificultat d'aprenentatge. La **participació** d'aquests alumnes és completa ja que col·laboren en totes les tasques que es realitzen.

Els xiquets toquen i van rotant els instruments com fan la resta dels seus companys. Trobem algun alumne que malgrat tenir dificultats amb el llenguatge té iniciativa pròpia per cantar. A l'hora d'escollir la cançó també proposen les seues respectives peces i són sempre acceptades com les de qualsevol altre alumne. Atenent a la pràctica instrumental, aquests alumnes tenen considerables limitacions i no poden interpretar-ho tot exactament com fan els seus companys. En aquest cas se'ls ajuda posant el nom de les notes al piano acompanyat de diversos nombres per a que entenguen en quin ordre han de tocar les notes. En quant als instruments de làmines, algunes vegades se'ls eliminen aquelles làmines que no han de tocar, d'aquesta manera se'ls facilita la forma d'interpretar la cançó. Per últim, amb la bateria es simplifiquen els ritmes aconseguint el mateix resultat. Podríem afirmar que la metodologia impartida a l'aula de música és una vertadera font d'**integració** (polsa [ací](#) per veure imatges del treball amb aquests alumnes).

El tracte del mestre cap a aquests alumnes amb dificultats és igual com a la resta dels seus companys. És cert que necessiten un poc més d'ajuda, una atenció més constant i individualitzada. El mestre ha de ser el guia en aquest procés d'aprenentatge, amb un **tracte igualitari** que evite qualsevol tipus de segregació.

6. APLICACIÓ PRÀCTICA DE LA METODOLOGIA

Curs: 6è d'Educació Primària.

Característiques de l'alumnat: 22 alumnes (11 xics i 11 xiques). Treballen des de l'inici de Primària la pràctica instrumental amb aquesta metodologia. Es disposa de 2 alumnes que acudeixen a classes extraescolars de guitarra i piano. No hi ha alumnes amb dificultats greus d'aprenentatge.

Cançó: Els alumnes han escollit "*El Tren Huracán*" del grup *La Raíz*.

6.1 *Elaboració de partitures*

Atenent als instruments que disposa l'aula i a aquells que sonen en la cançó, queden distribuïts de la següent manera:

- Guitarra acústica
- Guitarra acústica 1 (teclat)
- Guitarra acústica 2 (teclat)
- Piano (funció i ritme de metal·lòfon)
- Acordió (teclat)
- Vibràfon (metal·lòfons)*
- Marimba (xilòfons)*
- Baix elèctric (teclat)
- Percussió:
  - o Bombo
  - o Caixó

*Els metal·lòfons i xilòfons fan funció de vibràfon i marimba perquè al programa de notació musical tenen un so més adequat atenent a la peça.

Polsa [ací](#) per veure les partitures de "El Tren Huracán".

6.2 Distribució d'instruments i cantants

En primer lloc, atenent a la melodia, els alumnes acorden que la volen cantar. Degut al registre de la cançó sols una alumna emet aquest de manera adequada. En conseqüència, l'alumnat proposa que un dels mestres acompanye amb la veu a aquesta alumna.

En segon lloc, atenent als instruments, la tria d'aquests comença per la percussió; concretament pel caixó i el bombo. Seguidament s'assigna la guitarra acústica a una alumna que reb classes extraescolars d'aquest instrument, i un teclat (que fa funció de guitarra acústica) a altre alumne que també acudeix a classes extraescolars de piano. La resta d'instruments com la segona veu de guitarra acústica, acordió, metal·lòfons, xilòfons, baix elèctric i piano, es reparteixen de manera aleatòria segons les premisses que justifiquen la metodologia.

6.3 Assajos "El Tren Huracán"

- S'interioritza l'estructura de la peça, les diferents parts i els instruments que apareixen en cadascuna d'aquestes.
- S'inicia el procés per la part A, concretament on entra l'acordió a tocar, és a dir al compàs 33. És un bon moment per a començar ja que toquen tots els instruments i és més senzilla harmònicament que l'altra part de la peça. Es treballa l'harmonia amb els metal·lòfons, xilòfons i guitarres acústiques. Quan està vista tota la part sencera, pot introduir-se l'acordió, el baix i la percussió. Els cantants aprenen la lletra mentre els seus companys van treballant les partitures.
- S'afermen les notes i acords de la part A. Es veuen totes les parts A i s'aclareixen els diferents instruments que entren a tocar en cadascuna d'aquestes. Quan l'harmonia queda més o menys aclarida, s'introdueix la part B. Aquesta és més complexa harmònicament, per tant s'ha de treballar amb més constància que la part A.
- Es recorden les notes i acords de les diferents parts i s'assagen fins anar afermant-les. Cal donar importància a les entrades dels diferents instruments en cada part, més concretament a la segona veu de guitarra acústica i als metal·lòfons.

- S'introdueix la veu. Es treballa l'afinació i els diferents matisos d'aquesta amb l'ajuda del mestre i un piano o teclat.
- S'assagen les entrades de l'acordió, baix elèctric i segona veu de guitarra. Al mateix temps, xilòfons, metal·lòfons, guitarres acústiques i piano poden assajar l'harmonia de les diferents parts amb les baquetes girades o volums baixats.
- S'aferma la relació instrumentació – cantants i els diferents matisos. S'interpreta la peça des de l'inici fins a la fi.
- Es treballen les entrades de cada instrument i els diferents matisos. S'assaja el final de la cançó ja que aquest és molt important per a un bon resultat interpretatiu.
- S'aferma la peça de principi a fi. Quan el mestre crega convenient pot donar per acabat l'assaig i començar la gravació.
- Es grava el resultat final.
- S'inicia una autoavaluació per part de l'alumnat.

Polsa [ací](#) per veure vídeos dels assajos.

6.4 Resultat final

El resultat final de la interpretació de “El tren huracán” pels alumnes de 6è de Primària del CEIP Tombatossals podeu veure'l polsant [ací](#).

7. VALORACIÓ DE L'APLICACIÓ PRÀCTICA

La interpretació de la cançó “El Tren Huracán” amb els alumnes de sisè ha sigut un dels projectes més importants i elaborats que hem dut a terme al llarg de la nostra estada de pràctiques al CEIP Tombatossals.

En primer lloc, l'elecció de la peça ens ha sorprès gratament. Els alumnes no solen escoltar aquest estil, ni aquests grups de música alternatius. Aposten més per la música comercial que és la que més abunda al seu context. Per a nosaltres, aquest aspecte ha sigut un punt a favor, ja que ens agrada aquest tipus de música i el propi grup. Aquest aspecte ha fet que treballarem amb major comoditat durant el transcurs de les sessions. L'estil musical de “El Tren Huracán” ha afectat el treball d'elaboració de les diverses partitures. Ha sigut la peça que més esforç ens ha provocat a l'hora de compondre-la ja que està molt treballada musicalment. Apareixen diferents instruments i els ritmes tenen canvis importants dins de l'estructura musical. Tot açò ha influït a l'hora de realitzar les partitures, ja que el procés ha sigut una mica més costós del que estàvem acostumats a realitzar en altres peces més senzilles durant l'estada de pràctiques.

Un dels principals inconvenients que ens han sorgit al treballar “El Tren Huracán” ha estat la dificultat d'afermar el registre vocal. En un primer moment es va decidir que anaven a ser tres alumnes les que cantaren la peça. Durant el transcurs de les primeres sessions ens vam adonar que sols una alumna cantava amb facilitat la tonalitat de la cançó. Les altres alumnes van ser conscients del problema que tenien a l'hora de cantar i van voler repartir-se amb la resta d'instruments. L'alumnat va proposar que fóra un mestre de pràctiques el que acompanyara amb la veu a l'alumna que no tenia dificultats a l'hora d'emetre el registre adequat.

Atenent a la classe de sisè del CEIP Tombatossals, hem aprofitat que hi ha una alumna amb coneixements musicals de guitarra i altre alumne amb coneixements de piano per a distribuir els instruments. Aquest aspecte ha sigut molt rellevant per a obtenir un resultat final més adequat. Centrant l'atenció en la interpretació musical de la peça, un dels majors obstacles que ens hem trobat ha sigut la complexa interpretació harmònica de la part B, sobretot per als instruments de làmines. Amb constància i esforç, s'ha aconseguit traure aquesta part i ha ajudat a desenvolupar les seues destreses o habilitats en la tècnica interpretativa d'aquests instruments.

Una de les feines més dificultoses ha sigut que l'alumnat interioritze correctament les diferents entrades dels instruments. Però, amb el treball de l'estructura s'ha pogut millorar aquest aspecte. A més, han hagut de comprendre el paper que exerceixen els diferents matisos dins de la música acústica, sobretot en el moment que entra en escena la veu. Per últim, hem donat molta importància a l'última part de la cançó ja que aquesta afecta al resultat interpretatiu final.

Estem molt satisfets de la interpretació musical i vocal que ha realitzat l'alumnat de sisè amb la cançó "El Tren Huracán" (polsa [ací](#) per veure'l). L'alumnat no estava acostumat a realitzar aquesta música però, ha sabut interioritzar els diferents aspectes que componen aquest estil musical. A base d'esforç, constància i ganes de treballar hem sabut solucionar les dificultats que han aparegut al llarg de les sessions.

La revista valenciana de tendències musicals "[Tresdeu](#)" s'ha assabentat del resultat final d'aquesta cançó i s'ha posat en contacte amb nosaltres. La revista ens va demanar permís per a compartir, en la xarxa social *Facebook*, el vídeo de "El Tren Huracán". La repercussió social que ha tingut el treball ha estat impressionant. A dia de hui, unes 100.000 persones han visualitzat el vídeo, unes 1.200 l'han compartit al seu mur personal dins d'aquesta xarxa social i quasi 6.000 persones han pulsat "m'agrada" en la publicació. El grup, La Raíz, també ha volgut compartir amb els seus seguidors el treball realitzat pels alumnes de sisè del CEIP Tombatossals. A més a més, s'han ficat en contacte amb nosaltres per a felicitar als alumnes. Hem rebut moltes felicitacions a través de comentaris de gent d'arreu d'Espanya i, fins i tot, d'altres països del nord d'Europa i Amèrica del Sud. D'altra banda, el periòdic de la Comunitat Valenciana "Levante El Mercantil Valenciano" també s'ha fet ressò de la repercussió que ha tingut el vídeo i ha contactat amb nosaltres per publicar una notícia en format digital (polsa [ací](#) per veure-la) i format paper, concretament en l'edició del dia 25 de maig de 2016 (polsa [ací](#) per veure imatges de la repercussió).

Per a nosaltres és un orgull donar a conèixer al món la metodologia que empra el nostre tutor a l'aula de música del CEIP Tombatossals. Estem molt contents de poder dotar a l'alumnat d'aquest merescut protagonisme, que de segur serà font de motivació per a la resta de la seua formació acadèmica i musical. La repercussió que ha tingut aquest treball i la magnífica rebuda de la gent no haguera estat possible sense l'esforç de l'alumnat i l'ajuda del nostre tutor. Moltes gràcies!

8. CONCLUSIONS GENERALS DE LA METODOLOGIA

Durant la nostra època d'estudiants sempre havíem après música a l'escola sota conceptes teòrics poc participatius i sobretot poc motivadors. Durant aquest període de pràctiques al CEIP Tombatossals hem desenvolupat un mètode de treball que no imaginàvem que es poguera desenvolupar dins d'una aula d'Educació Primària.

L'eix vertebrador d'aquesta metodologia és la pràctica instrumental que engloba la totalitat dels conceptes musicals. És necessari que la comunitat educativa siga conscient de la importància d'aquesta per a adquirir i desenvolupar els diferents coneixements, destreses i habilitats musicals en l'Educació Primària. La pràctica instrumental, englobada dins dels interessos del alumnat, és una eina motivadora en el procés d'aprenentatge, on el grau de participació dels alumnes és total. L'alumnat ha d'aprendre a respectar la música i a gaudir-la mentre la interpreta.

Al CEIP Tombatossals es treballa la pràctica instrumental com a base metodològica durant tota l'etapa educativa. L'evolució musical dels alumnes durant aquest període és continua i sumativa. Els conceptes bàsics d'interpretació i ritme es treballen als primers cursos. En arribar al tercer curs, els alumnes desenvolupen les habilitats i destreses amb major grau d'aplicació i a mesura que passen pels diferents cursos la complexitat de la interpretació musical va augmentant. Depenent del curs, s'adopta una velocitat diferent en el procés d'ensenyança ja que el ritme d'aprenentatge varia. Quan finalitzen l'etapa a l'escola, els alumnes han adquirit uns coneixements i unes habilitats molt importants per a la seua futura formació musical.

Qualsevol procés d'aprenentatge és molt més enriquidor si l'englobem dins d'una aplicació pràctica. Mitjançant la pràctica instrumental l'alumnat interioritza amb major grau de comprensió els diferents coneixements musicals que apareixen en les peces que s'interpreten a l'aula. L'aprenentatge significatiu és una de les conseqüències més directes d'aquesta metodologia que, a banda de ser innovadora, motivadora i participativa, és una font d'integració i convivència entre l'alumnat. Els alumnes amb dificultats estan totalment integrats dins d'aquest mètode de treball ja que realitzen les mateixes tasques que la resta dels seus companys. Alumnes amb diferents trastorns o síndromes, com per exemple autisme, síndrome d'Asperger o dislèxia, poden ser agents actius dins d'aquest metodologia i poden sentir-se totalment realitzats atenent al seu rol dins de l'aula.

Un dels inconvenients que pot presentar aquest mètode és la falta de recursos al centre i a l'aula de música. El principal obstacle és la manca d'instruments. Evidentment, amb major nombre d'instruments a l'aula, el resultat té un major grau de fonamentació musical. Almenys, és de gran rellevància disposar d'un piano que és un instrument harmònic i ajuda a la base interpretativa. Altra família d'instruments necessària per a desenvolupar aquesta metodologia és la percussió, encara que aquesta es pot realitzar mitjançant la manipulació de diferents objectes, inclús per mitjà de percussió corporal. Altre inconvenient és l'adequat equipament que ha de tindre l'aula atenent a les noves tecnologies. Com ja postulem anteriorment, aquest recurs és una peça fonamental per a desenvolupar el mètode de treball i no tots els centres estan dotats amb suficients materials tecnològics a les aules de música.

Les habilitats musicals del mestre són un aspecte ha tindre en compte a l'hora de realitzar la pràctica instrumental dins d'una aula de Primària. Aquest ha de potenciar les seues pròpies capacitats i destreses per a elaborar les diferents instrumentacions. És necessari dominar l'harmonia per a poder compondre i adaptar les partitures de les cançons elegides pels alumnes. D'altra banda, de la mateixa manera que són importants les noves tecnologies a l'aula, el mestre també ha de saber fer bon ús d'aquestes per a desenvolupar les diferents tasques que engloba aquest mètode. Per aquestes raons, el treball del mestre juga un paper clau dins d'aquesta metodologia que afectarà al ritme general dins del procés d'ensenyança – aprenentatge.

Pensem que la pràctica instrumental ha d'estar immersa dins de l'aprenentatge musical de l'alumnat en l'Educació Primària. Pel que hem pogut comprovar, gràcies a aquesta s'interioritzen amb major facilitat una gran varietat de conceptes musicals, i l'aprenentatge és molt significatiu. Els alumnes aprenen gaudint de la música i de la seua interpretació partint dels seus interessos. Hem de ser conscients de la manca de recursos que poden presentar diferents centres. Haurem d'adaptar-nos a les diferents circumstàncies i ser flexibles per tal d'intentar obtenir un resultat adequat. Com a futurs mestres, ens adonem de la importància de potenciar les nostres habilitats musicals per tal de dominar tots els aspectes que engloben la pràctica instrumental.

Perquè una altra forma de fer música a les escoles és possible!

9. BIBLIOGRAFIA

- *Projecte Educatiu de Centre*, 2012, CEIP Tombatossals, Castelló de la Plana.
- *Projecte Curricular de Centre*, 2012, CEIP Tombatossals, Castelló de la Plana.
- Ripollés, A., Peñalver, J., Cabedo, A., & Ortells, J. (2012). *Col·lecció Sapientia*, 67. *Música*. Castelló de la Plana.
- Pascual Mejía, P. (2002). *Didáctica de la música para primaria*. Madrid, [etc.]: Prentice Hall.
- Díaz, M., & Giráldez, A. (coords.) (2007). *Aportaciones teóricas y metodológicas a la educación musical*. Barcelona. Graó.
- Domingo, I. M. (2011). *El método Suzuki*.

10. ANNEXOS

Les imatges, vídeos i arxius estan hipervinculats un a un dins d'aquest treball i estan estipulats en aquesta adreça de Google Drive:

<https://drive.google.com/open?id=0Bw-Gu-pQOcMmalpEVkIOTk9WcTA>